

**Alimbay, N.(Ed.), Kazaktın Etnografyalık Kategoriyalar,
Uğımadar Men Ataularının Dastırlı Jüyesi*, Memlekettik
Ortalık Muzeyi, Almatı, 2011, ISBN 978-601-7026-18-9 (C.1),
3784 sayfa (5 Cilt).**

Yerke ÖZER*

Kazaklarda Etnografik Kategori, Kavram ve İsimlerin Geleneksel Sistemi Ansiklopedisi Kazakistan Cumhuriyeti Millî Merkez Müzesi tarafından 2011-2015 yılları arasında beş cilt olarak yayımlanmıştır. Takdim yazısına yazısında belirtildiğine göre bu Ansiklopedi, 2005 yılında başlatılan “Kültürel Miras” adlı devlet programı çerçevesinde hazırlanmış projelerden biridir. Hedeflenen programın temel amacı, ülkenin kültürel mirasının korunması, uygulamalı çalışılması, eğitim ve öğretim alanında etkili bir biçimde yer almasının teşvik edilmesidir; tarihî, kültürel ve arkeolojik anıtların korunması; sözlü kültür, gelenek ve görenekler dâhil tüm maddi ve manevi kültürün inceleme sisteminin kurulmasıdır.

Kültürel mirasın incelenmesi için düzenli bir sistemin oluşturulması; günümüzde yaşayan kültürel mirasın, sözlü kültürün incelenmesi; eğitim ve öğretim alanlarının geliştirilmesine yönelik bir bilimsel ve edebî eserler dizisinin oluşturulması planlanmıştır. Hedeflenen kitap dizilerinden biri olan bu beş ciltlik ansiklopedi, toplamda yaklaşık 3784 sayfa ve 9108 maddeden oluşmaktadır. Ansiklopedinin

1. Cildi (736 s.) 2011, 2. (736 s.) ve 3. (736 s.) Ciltler 2012, 4. Cilt (736s.) 2013 ve 5. Cildi (840 s.) 2014 yılında yayımlanmıştır. Bu ansiklopedinin yıllar süren hazırlık aşamasında tarihçiler, etnologlar, dil bilimciler, halk bilimciler yer almıştır. Her cildin hazırlanmasında görev alan redaktörler, makale yazarları, maddede yazarları, ressamlar, fotoğrafçılar ve dizgicilerin isimleri cildin başında verilmektedir.

Kazakistan’da etnografik nitelik taşıyan sözlükler daha önce de yayımlanmıştır. Bu tür sözlüklerin ilk örnekleri Ekim Devrimi’nden önce Kazak dili hazinesine dikkat çeken Rus şarkiyatçılar tarafından hazırlanmıştır. Metodolojik açıdan eksiklikleri olmasına rağmen, Kazak dilinin kelime hazinesinin yanı sıra, etnografik kavramlarının da yer aldığı önemli adların bir kısmı da bu sözlüklerde yer almaktadır. Fakat bu sözlüklerde, önemli etnografik kategoriler, kavramlar ve adlandırmalar çoğunlukla dil açısından değil, daha çok yazarların kişisel ilgi alanına giren Kazakların yaşam biçimi, gelenekleri, töreleri, kanunları ve kültürel özellikleri incelenmiştir. Kazak köyleriyle ilgili maddelerde dönemin köy, soy, kabile ve toplumsal

* Kazakların Etnografik Kategori, Kavram Ve İsimlerinin Geleneksel Sistemi.

** Gazi Üniversitesi Türk Halk Bilimi Bölümü Öğretim Görevlisi, yerkeozer@gmail.com

yapısıyla ilgili bilgilerin yanı sıra Kazak halkının sosyal kategorilerine de ait ayrıntılı bilgi verilmiştir. Bu sözlükler, Rus araştırmacılar tarafından hazırlandığı için daha çok Rus tarihi ve kültürü ile ilişkilendirilmiştir.

Sovyet döneminde sözcükbilim ve *sözlükbilimin* gelişmesi ile Kazak dili farklı yönleriyle incelenmiştir. O dönemde yayımlanan “Lehçeler Sözlüğü”, “Kazak Dili Deyimler Sözlüğü” ve özellikle 10 ciltlik “Açıklamalı Kazak Dili Sözlüğü” bugüne kadar önemini korumuştur. Bu üç çalışmada, ilgili etnografik sözcükler sadece etno-kültürel açıdan incelenmiştir.

Kazakistan’ın bağımsızlık döneminde çalışmalar sadece Kazak dili ile sınırlı kalmamış; bununla birlikte edebiyat, medeniyet, etnografya alanlarında da sözlükler yayımlanmıştır. Bu çalışmaların her birinin amacı, belli mesleki gruplarla ilgili olmuş ve verilen açıklamalar ancak belirli etnografik özelliklerle sınırlı kalmıştır. Eksikliklerine rağmen, bütün bu çalışmalar metodolojik açıdan daha büyük hedeflere ulaşmak için bir temel oluşturmuştur.

Kazaklarda Etnografik Kategori, Kavram ve İsimlerin Geleneksel Sistemi Ansiklopedisi’ni diğer sözlük ve ansiklopedilerden ayrılan özelliği, etnografik kavramlara belirli bir sistem dâhilinde yer vermesidir. Bu ansiklopedide geleneksel etnografik kategori, kavram ve adlandırmalar göçebe hayatının sosyal ve kültürel yapısı bütün yönleriyle incelenmiştir. Bu yaklaşım bugüne kadar yayınlanmış sözlüklerde yer almayan

pek çok konunun ele alınmasını sağlamıştır.

Ansiklopedinin hazırlık sürecinde taranan belge ve kaynaklar arasında Arap, Fars ve Türk dillerinde yazılmış eserleri, Kazakistan Cumhuriyeti Devlet Merkez Müzesi arşivinde bulunan tarihî - kültürel değişimle ilgili el yazmaları, çeşitli eserler, belgeler ve bağımsızlık döneminde yayımlanmış Kazakların etno-kültürel konularına değinen gazete ve dergiler yer almıştır. Kullanılan tüm kaynaklar her cildin sonunda türlerine göre sınıflandırılarak verilmiştir.

Elde edilen malzemeler esas alınarak 2006 yılında konular şu başlıklar altında toplanmıştır: Kazak savunma araçları (silahlar), beslenme sistemi ve onun etno-kültürel işlevleri, kuş ve köpek yardımı ile geleneksel avlanma tarzları, halk hekimliği, baytarlık, geleneksel spor türleri, çocuk oyunları, giyim ve geleneksel el sanatları. Yazılı ve basılı kaynakların yanı sıra etnografik belgeleri ve sözlü bilgileri elde etmek amacıyla Kazakistan, Rusya (Omsk şehri) ve Moğolistan’da çeşitli alan çalışmaları yapılmıştır. 2006 yılında yapılan bu alan çalışmalarının sonucunda etnik kültürün çeşitli yönleri ile ilgili değerli veriler elde edilmiştir. Bu veriler arasında maddi kültür ve el sanatları örnekleri dâhil, günlük yaşam araç gereçleri, eski gelenek ve halk inanışları ile ilgili materyaller, onların yerel ve genel Kazak kültürü için karakteristik olan özellikleri tespit edilmiştir. Ayrıca bilimsel çevrelerde henüz bilinmeyen, Kazak etnografisi açısından tartışmalı olan

meselelere ışık tutacak önemli bilgilere ulaşılmıştır. Bunların arasında mutfak gereçleri, ritüel ve süs eşyaları ile ilgili kavramların kökeni ve anlamlarına dair veriler yer almaktadır.

2008 yılında Doğu Kazakistan ve Uygur Sincan Özerk Bölgesinde yapılan etnografik alan çalışmaları sonucunda geleneksel meslekler ve geçim kaynakları, balıkçılık, devecilik, göç yolları, yayla hayvancılığı, halk inanışları, batıl inanç, tabular, el emeği araçları, kutsal yerler, arkaik ritüelistik öğeler gibi değerli veriler elde edilmiştir. Maddi ve manevi kültürle ilişkili nadir örneklerin fotoğrafları çekilmiştir. Omsk Devlet Müzesi'nde Kazak etnografyası ile ilişkili etnografik albüm, katalog ve koleksiyonlar incelenmiştir. Omsk Millî Kütüphanesi'nde Kazak etnografyası ile ilgili devrim öncesi yayımlanmış 20 gazete ve derginin kopyası elde edilmiştir. Araştırmalar boyunca maddi kültür nesnelерinin özelliğini tespit etme ve unutulmuş maddi kültür örneklerinin geleneksel yapımlarını ortaya çıkarma imkânı sağlanmıştır.

Çeşitli periyodik yayım, arşiv, kütüphane, müze, edebî eser ve elbette derlemelerden elde edilen bu veriler kendi aralarında karşılaştırılarak ve tamamlanarak, ansiklopedide yer alan her bir madde bilimsel açıdan açıklanmıştır. Ansiklopedide yer alan sınıflandırmanın temelinde insan odaklı antropolojik unsurlar temel alınmıştır. Dolayısıyla bu ansiklopedinin ana malzemesinin nesnelere değil, insan olduğu vurgulanmıştır.

Ansiklopedide yer alan kategori-

ler ve kavramlar sınıflandırılmıştır. Birinci gruba Kazak halkının manevi değerlerini ortaya koyan “adalet”, “haram”, “sevap”, “israf” gibi kavramlar girmektedir. Sosyal grup, insanlar arasındaki iletişim, insanların toplumdaki konumunu belirleyen “zenginlik”, “fakirlik”, “akrabalık ilişkileri” gibi kavramları içermektedir. Üçüncü grupta insanın kullandığı araç ve gereçler; günlük yaşam objeleri, doğal materyaller, tabiat varlıkları ile ilgili kavramlar bulunmaktadır.

Ansiklopedide temel prensip olarak kategori, kavram veya adlandırılmalarda öncelikli olarak insan ve insan- nesne ilişkisinin temel alındığı ifade edilmiştir. Terimlerin açıklanması antropolojik, etnografik yaklaşım, bağlam ve kavram açısından yapılmıştır. Gerekli materyallerin derlenmesi, sınıflandırılması ve anlamlandırılması antropolojik prensipler olarak benimsenmiştir. Gerekli materyaller düzenlenip anlamlandırıldıktan sonraki ikinci prensip olarak etnografik prensipler dikkate alınmıştır. Her bir kavram ve adlandırmanın tanım ve açıklaması yer aldığı gelenek bağlamında verilmiştir. Çalışmanın üçüncü prensibi bağlamsal kullanım olarak tanımlanmıştır. Diğer bir ifadeyle maddeler sebep-sonuç ilişkileriyle daha bütünlüklü şekilde yazılmıştır. Dördüncü prensip kavramsal prensip olarak belirtilmiştir. Bu prensiple kategori, kavram ve adlandırmanın anlamı, kullanım alanı ve farkını ortaya çıkarmak amaçlanmış, ayrıca kavramların alfabetik sıralaması yapılmıştır.

İlk üç prensipte belirtilen husus-

lar farklı dönemlerde hazırlanan çeşitli sözlüklerde yer almıştır. Fakat dördüncü prensip Kazak kültürü ile ilgili ansiklopedilerde ilk kez kullanılmıştır. Kullanılan söz konusu yöntem bu ansiklopediye kültürel ve dilbilimsel kavramlar sözlüğü özelliğini kazandırmaktadır.

Kavramların tarihi incelenerek, halk edebiyatına giren eposlar, mitler, masallar, rivayetler, deyimler, atasözleri, bilmece ve tekerlemeler gibi halkbilim örnekleri bilişsel açıdan etnografik bilgi verebilecek en önemli kaynak olarak kullanılmıştır. Ayrıca, halk edebiyatından yararlanan yazarların eserleri kaynak olarak alınmıştır.

Ansiklopedide yer alan maddeler alfabetik sıralamaya göre verilmiştir. Sıralama ise kavram ilkesine göre belirlenmiştir. Bu, metodolojik açıdan da maddeler ve olgular hakkındaki bilgilerin verilmesine yönelik en doğru tasarımı sağlamıştır. Belli kategorilerde manasını yitirmiş ve kaybolmuş pek çok etno-kültürel kavram kullanıma kazandırılmıştır. Kazak hayatında somut olan günlük nesnelere ve somut olmayan töre, gelenek ve görenekler gibi değerler tasvir edilerek açıklanmıştır. Görsel malzeme olarak arşivlerden alınan resimler, fotoğraflar kullanılmış veya yeniden resmedilmiştir.

Maddelerin açıklanmasında görsel malzemenin kullanılması, yazılı edebiyattan örneklerin verilmesi, kavramların yanı sıra objelerin açıklaması bu eserin en önemli özelliklerinin başında gelmektedir. Örneğin “ağaç” maddesinde ağacın Kazak kültürün-

deki yeri; Kutsal ağaç kavramı; Kazak mitolojisinde ağaç; ağaç ile ilgili Kazak mitolojisindeki süjeler; ağacın kullanıldığı ritüeller; ağaç ile ilgili halk inanışları; ağaçtan yapılan objeler; ağacın yakılması, kesilmesi; ağaç oymacılığı; ağaç ile ilgili her türlü işlemde kullanılan objeler detaylı bir şekilde açıklanmış, görsel malzeme ile desteklenmiş ve o konuyla ilgili bibliyografya eklenmiştir. Birinci ciltte 1175 kaynak kullanılmıştır. Bunun 980’ini Kazakça, Rusça ve diğer Batı ve Doğu dillerinde yayınlanmış bilimsel kaynaklardır. Ardından halk edebiyatı, edebî eserler, sözlükler, ansiklopediler, dinî edebiyat eserleri ve diğer yazılı kaynaklar gelmektedir. Basılı kaynakların büyük çoğunluğu devrim öncesi dönemde Kazak bozkırında yapılan gezilerde elde edilen malzemeleridir.

Kazaklarda Etnografik Kategori, Kavram ve İsimlerin Geleneksel Sistemi Ansiklopedisi, Kazak halkının göçebe ve yerleşik ortamlarında insan, toplum ve tabiat arasındaki oluşan geleneksel kültürünü çok yönlü sebep sonuç ilişkileriyle sistematik bir şekilde yansıtan beş ciltlik ve 3500 sayfalık anıtsal bir eserdir.